

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
<http://ageconsearch.umn.edu>
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

Wojciech Gotkiewicz, Tomasz Klimecki

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

DZIAŁANIA PROŚRODOWISKOWE W GOSPODARSTWACH ROLNYCH ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM PROGRAMU ROLNOŚRODOWISKOWEGO

*PRO-ENVIRONMENT ACTIVITIES IN AGRICULTURAL HOLDINGS WITH
THE EMPHASIS ON AGRI-ENVIRONMENTAL PROGRAMS*

Słowa kluczowe: rolnictwo, gospodarstwo rolne, działania prośrodowiskowe, program rolno-środowiskowy

Key words: agriculture, farm, pro-environment activities, agri-environmental program

JEL codes: Q15, Q56, Q57

Abstrakt. Celem artykułu jest analiza funkcjonowania gospodarstw rolnych z terenu powiatu ostródzkiego, w których realizowany jest program rolnośrodowiskowy. Badania terenowe przeprowadzono w 2015 roku i objęto nimi 62 losowo wybranych beneficjentów programu. Badania wykazały, że program rolnośrodowiskowy realizowany był przede wszystkim w dużych gospodarstwach (o powierzchni przewyższającej średnią w kraju i w województwie warmińsko-mazurskim). Rolnicy przystępując do programu w zdecydowanej większości kierowali się kwestiami finansowymi. Jedynie nieliczni deklarowali, że znaczenie miała również ochrona środowiska. Do najczęściej wybieranych pakietów należały „Ochrona gleb i wód” i „Rolnictwo zrównoważone”. W tym przypadku również największe znaczenie miały względy ekonomiczne, w tym względna łatwość realizacji wymaganych działań. W żadnym z gospodarstw nie były prowadzone badania nad środowiskowymi efektami programu.

Wstęp

W początkach lat 50. XX wieku nastąpił szybki postęp i intensyfikacja rolnictwa (reformy rolne, rozwój chemizacji rolnictwa, rozwój techniczny i technologiczny). Od tego czasu zaczęto zwracać szczególną uwagę na negatywny wpływ działalności rolniczej na środowisko oraz na szybko postępujący proces wymierania gatunków. Tempo zanikania gatunków wynikające z działalności człowieka okazało się znacznie wyższe niż te wynikające z procesów naturalnych. Dlatego od lat 70 ubiegłego wieku zaczęły powstawać różnorodne inicjatywy na rzecz zachowania bioróżnorodności. Jednym z instrumentów pozwalających godzić interesy producentów rolnych i działania związane z ochroną przyrody, są plany rozwoju obszarów wiejskich (PROW), tworzone w ramach wspólnej polityki rolnej (WPR) Unii Europejskiej (UE) [Kaługa 2009]. Istotnym elementem PROW są programy rolnośrodowiskowe. Głównym ich celem jest zrównoważony rozwój obszarów wiejskich z jednoczesnym zachowaniem różnorodności biologicznej.

Celem artykułu jest analiza i ocena funkcjonowania gospodarstw rolnych z terenu powiatu ostródzkiego, w których realizowano program rolnośrodowiskowy.

Material i metodyka badań

Powiat ostródzki jest obszarem charakteryzującym się dużym bogactwem przyrodniczo-kulturowym. Na uwagę zasługuje fakt, że 59% jego powierzchni zostało objęte ochroną prawną. Do najważniejszych form ochrony przyrody na tym terenie należą: „PK Wzgórz Dylewskich”, 10 obszarów chronionego krajobrazu, 10 rezerwatów przyrody oraz 10 obszarów Natura 2000 [Program ochrony... 2011]. Jednocześnie gospodarka powiatu w dużej mierze opiera się na produkcji rolniczej. Użytki rolne na tym obszarze zajmują łącznie 92 445 ha, co stanowił 52,3% jego

całkowitej powierzchni (informacja z Wydziału GNiEG Starostwa Powiatowego w Ostródzie). Zachodzi więc konieczność podejmowania działań, które z jednej strony nie zahamują rozwoju gospodarczego i społecznego powiatu, z drugiej zaś, zachowają niekiedy unikalne, zasoby przyrodnicze omawianego obszaru. Jednym z instrumentów pozwalających na realizację tych założeń jest program rolnośrodowiskowy.

Badania terenowe z wykorzystaniem autorskiego kwestionariusza wywiadu przeprowadzono w 2015 roku. Podmiotami badawczymi było 62 losowo wybranych właścicieli gospodarstw rolnych, beneficjentów programu rolnośrodowiskowego.

Wyniki badań

Zdecydowana większość respondentów (71%) utrzymywała się prawie wyłącznie z produkcji rolniczej, co oznacza, że ponad 90% dochodu gospodarstwa stanowił dochód z tej działalności. Należy jednak zwrócić uwagę, że w około 30% badanych gospodarstwach posiłkowano się dodatkowymi źródłami dochodu, tj. w 13% gospodarstw wynosił on od 20 do 50%, a w 16% powyżej 50% ogólnych dochodów.

Średnia powierzchnia badanych gospodarstw wynosiła 52,9 ha, przy bardzo dużej rozpiętości od 11 do 214 ha (tab. 1). Największa liczba gospodarstw miała powierzchnię od 10 do 20 ha oraz od 30 do 50 ha (po 29%), a 50-100 ha miało 22% gospodarstw. Wśród gospodarstw objętych badaniami nie było żadnego o powierzchni poniżej 10 ha. Rozpatrując to w kontekście uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym, wielkość gospodarstwa ma znaczący wpływ na podjęcie decyzji o przystąpieniu do programu. Dla właścicieli gospodarstw małych, rozdrobnionych płatności rolnośrodowiskowe nie są czynnikiem motywującym do modyfikacji prowadzonej działalności [Pawlewicz, Bórawski 2013].

Średnia powierzchnia gruntów rolnych w badanych gospodarstwach wynosiła 48,5 ha i była 4,6 razy większa od średniej krajowej (10,48 ha) oraz ponaddwukrotnie większa od średniej wojewódzkiej (22,92 ha) [<http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/srednia-powierzchnia-gospodarstwa.html>]. Analiza jakości gleb wykazała, że w badanych gospodarstwach zdecydowanie przeważały gleby średniej jakości (nie stwierdzono występowania gleb klas I i II). W większości gospodarstw dominowały gleby klasy IV (64,87% gospodarstw) (tab. 1).

Najczęściej uprawianą grupą roślin w badanych gospodarstwach były zboża (w ponad 77% gospodarstw), uprawiane na powierzchni od 4 do 90 ha. W ponad połowie gospodarstw uprawiano ziemniaki (51,61%), duży udział miały także rośliny przemysłowe (29,03%) i pastewne (25,8%) (tab. 2). Porównując strukturę zasiewów w badanych gospodarstwach i w Polsce należy stwierdzić, że w analizowanych gospodarstwach udział zbóż w strukturze zasiewów był mniejszy o ponad 17%, natomiast zdecydowanie większy był udział roślin pastewnych (o 9,75%) oraz przemysłowych (o 6,98%).

W tabeli 3 przedstawiono poziom nawożenia mineralnego w analizowanych gospodarstwach. W 70% gospodarstw stosowano nawożenie azotowe, w ponad 60% nawożenie obornikiem. Nawożenie fosforem i potasem stosowano w 58% gospodarstw, a 55% badanych rolników stosowało nawozy wapniowe. W żadnym z gospodarstw nie używano jako nawozu kompostu. Średnia dawka nawozów azotowych stosowanych w badanych gospodarstwach była zbliżona do średniej w kraju (82 kg/ha przy 83,4 kg/ha w Polsce), natomiast zdecydowanie wyższe były średnie dawki

Tabela 1. Średnia powierzchnia gruntów ornych w gospodarstwach (2015 r.)

Table. 1. The average area of arable land in the farms (2015)

Wyszczególnienie <i>Specification</i>	Średnia powierzchnia/ <i>Average area</i> [ha]	Udział/ <i>Share</i> [%]
Grunty orne/ <i>Arable land</i> :	37,0	76,28
– klasa III	0	0
– klasa IIIa-IIIb	6,9	18,65
– klasa IVa-IVb	24,0	64,87
– klasa V-VI	6,1	16,48
Użytki zielone/ <i>Grassland</i>	11,5	23,72
Razem/ <i>Total</i>	48,5	100,00

Źródło: badania własne

Source: own research

Tabela 2. Produkcja roślinna w badanych gospodarstwach (2015 r.)

Table 2. Crop production in the surveyed farms (2015)

Uprawiane rośliny/ Cultivated plants	Odsetek gospodarstw/ Percentage of farms	Struktura zasiewów/ Structure of the crop	
		badane gospodarstwa/ analyzed farms	Polska/ Poland
Zboża/Cereals	77,42	54,62	71,8
Ziemniaki/ Potatoes	51,61	3,83	2,6
Pastewne/ Fodder plants	25,81	20,85	11,1
Przemysłowe/ Industrial plants	29,03	18,08	11,1
Pozostałe/ Others	9,68	2,62	2,6

Źródło: badania własne na podstawie danych GUS [2015]
Source: own research based on GUS data [2015]

siedliska poza obszarami Natura 2000”. Na pozostałe pakiety nie złożono ani jednego wniosku.

Do realizacji programu rolnośrodowiskowych pierwszy z badanych rolników przystąpił w 2006 roku, jednak największa liczba respondentów zaczęła realizować program w latach 2011 (23%) i 2012 (26%). Tylko 3% rolników przystąpiło do programu w 2015 roku. Z przeprowadzonych badań wynika, że dla analizowanych gospodarstw głównym źródłem informacji o programie rolnośrodowiskowym były ośrodki doradztwa rolniczego (47,6%). Poza nimi respondenci o programach dowiadywali się z mediów (16,7%), od doradcy rolnośrodowiskowego (11,9%), od rolników, którzy już byli beneficjentami programu (14,29%), a także z czasopism rolniczych (4,8%) i z biur powiatowych Agencji Rozwoju i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) – 4,76%. Należy zauważyć, że taka tendencja miała miejsce w całej Polsce i praktycznie w całym okresie funkcjonowania krajowego programu rolnośrodowiskowego [Mickiewicz i in. 2010].

Według Janusza Mroczyka i współautorów [2013] większość rolników decydowała się na udział w programie rolnośrodowiskowym wyłącznie ze względów finansowych, a zakres ich wiedzy i postrzeganie problematyki środowiskowej niewiele odbiegał od rolników, którzy programu nie realizo-

nawozów fosforowych (43 kg/ha i 26,8 kg/ha) oraz potasowych (41 kg/ha i 28,8 kg/ha) [GUS 2015].

W 2015 roku w województwie warmińsko-mazurskim złożono wniosków 9026 o przyznanie płatności rolnośrodowiskowo-klimatycznych, z czego w powiecie ostródzkim – 585. Największą liczbę wniosków (245, tj. 30,2%) złożono na dofinansowanie z pakietu 1. „Rolnictwo zrównoważone” i pakietu 2. „Ochrona gleb i wód” (193 wnioski, tj. 23,8%). Najmniejszą popularnością cieszył się pakiet 7. „Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie” – 7 złożonych wniosków (0,9%). W badanych gospodarstwach, największym zainteresowaniem cieszył się pakiet 2. „Ochrona gleb i wód”, z którego korzystało ponad 30% rolników. Ponad 27% badanych wybrało pakiet 1. „Rolnictwo zrównoważone”, a nieco ponad 18% pakiet 5. „Cenne siedliska poza obszarami Natura 2000”.

Tabela 3. Poziom nawożenia mineralnego i organicznego w badanych gospodarstwach (2015)

Table 3. The level of mineral and organic fertilization in the investigated farms (2015)

Rodzaj nawożenia/Type of fertilization	Nawożenie [kg/ha/rok]/Fertilization [kg/ha/year]				
	%	dawka/ dose	min	max	dawka na gospodarstwo/ dose per farm
Obornik/Manure	61	17 526	10 000	30 000	10 741
Kompost/Compost	0	0	0	0	0
Azotowe/Nitrogenous fertilizers	70	116	30	160	82
Fosforowe/Phosphate fertilizers	58	73,9	20	200	43
Potasowe/Potassic fertilizers	58	70,8	20	130	41
Wapniowe/Calcium fertilizers	55	1 782	100	3000	977

Źródło: badania własne
Source: own research

wali. Głównym motywem (99,9% wskazań) przystąpienia rolników z terenu powiatu ostródzkiego do programu rolnośrodowiskowego był również czynnik finansowy. Tylko w bardzo nieznacznym stopniu przyczyniła się do tego namowa innych beneficjentów, zainteresowanie kwestiami związanymi ze środowiskiem oraz charakter posiadanych użytków rolnych. Podobne motywy, kierowały respondentami przy wyborze określonych pakietów. W tym przypadku również najważniejszym okazał się czynnik finansowy (44,7% wskazań). Blisko 16% badanych przy wyborze pakietu uwzględniało łatwość dostosowania do specyfiki gospodarstwa i związane z nim wymogi, a jedynie 2,6% respondentów wybór pakietu wiązało z efektywnością w ochronie środowiska.

Ponad 74% respondentów było zdania, że płatności w ramach realizowanego pakietu są na odpowiednim poziomie. Prawdopodobnie wynikało to z faktu, że większość z badanych rolników jeszcze przed przystąpieniem do programu stosowała wymagane w nim zalecenia (międzyplony, wsiewki, zrównoważone nawożenie). Przystąpienie do programu było więc relatywnie łatwe i wiązało się z możliwością pozyskania dodatkowych środków finansowych [Mickiewicz i in. 2010]. Większość respondentów zadeklarowało kontynuację programu rolnośrodowiskowego głównie ze względu na dodatkowe dopłaty (tab. 4). Niepokój budzi jednak fakt, że duża grupa rolników (35,5%) zamierzała zrezygnować z uczestnictwa w programach.

Głównym celem wdrażania programów rolnośrodowiskowych jest poprawa środowiska naturalnego obszarów wiejskich [Kania, 2006, Pawlewicz, Bórawski 2013, Gotkiewicz, Mickiewicz 2015]. Jednak jak wynika z przeprowadzonych badań, w żadnym z gospodarstw nie prowadzono analiz dotyczących wpływu realizacji programu rolnośrodowiskowego na środowisko.

Tabela 4. Opinia respondentów na temat kontynuacji programu
Table 4. Opinion of respondents on the continuation of the program

Wyszczególnienie/Specification	Udział odpowiedzi/ Share of answers [%]
Kontynuacja programu/Continuation of the program:	64,52
Przyczyny/Reasons:	
– płatności/payment	69,57
– ochrona środowiska/environmental protection	17,39
– poprawa żyzności gleb/improving soil fertility	8,70
Brak kontynuacji/The lack of continuation:	35,48
Przyczyny/Reasons:	
– biurokracja/bureaucracy	30,77
– czasochłonność/time-consuming	23,08
– niskie stawki płatności/low payment rate	23,08
– szczegółowe kontrole/detailed inspections	15,38
– obniżka plonów/yields reduction	7,69

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań
Source: own survey on the basis of conducted research

Wnioski

1. Teren powiatu ostródzkiego jest niezwykle cenny pod względem zasobów przyrodniczych, również wstępujących na obszarach wykorzystywanych rolniczo. Zmusza to do wzmocnienia wysiłków na rzecz zachęcania właścicieli gospodarstw rolnych do podejmowania działań o charakterze prośrodowiskowym.
2. W ramach działań rolnośrodowiskowo-klimatycznych respondenci najczęściej wybierali pakiety: „Ochrona gleb i wód”, „Rolnictwo zrównoważone” oraz „Cenne siedliska poza obszarami Natura 2000”. W żadnym z badanych gospodarstw nie realizowano pakietów związanych bezpośrednio z ochroną zasobów przyrodniczych na obszarach Natura 2000. Budzi to zdziwienie zważywszy, że na terenie powiatu ostródzkiego położonych jest 10 tego typu obszarów chronionych. Zapewne wynika to z faktu, że beneficjenci programu przy wyborze pakietu nie kierowali się kwestiami środowiskowymi, ale łatwością spełnienia z nim wymogów. Potwierdza to również fakt, że głównym czynnikiem skłaniającym rolników do przystąpienia do programu były prawie wyłącznie względy finansowe.

3. W żadnym z gospodarstw nie przeprowadzono badań mających na celu ocenę skuteczności realizacji programu rolnośrodowiskowego w kontekście zachowania zasobów przyrodniczych. W takiej sytuacji program można traktować jedynie jako kolejny instrument UE mający na celu zwiększenie dochodów rolników. Wydaje się, że konieczne jest wprowadzenie obowiązku kontroli efektów wdrażania programu, zwłaszcza na terenach cennych przyrodniczo.
4. Pomimo funkcjonowania wielu programów związanych z ochroną środowiska przyrodniczego na obszarach wykorzystywanych rolniczo, właściciele gospodarstw w dalszym ciągu tylko w niewielkim stopniu interesują się tą tematyką. Badania wykazały, że nawet działania, które mają charakter obligatoryjny są podejmowane z dużą niechęcią.

Literatura

- Gotkiewicz Wojciech, Bartosz Mickiewicz. 2015. „The realization of the agri-environmental management scheme in the area of Natura 2000 in The Valley of Biebrza River”. *Journal of Agribusiness and Rural Development* 4 (38): 657-664.
- GUS. 2015. *Srodki produkcji w rolnictwie w roku gospodarczym 2013/2014*. Warszawa.
- Kaługa Ireneusz. 2009. *Korzyści dla rolnictwa wynikające z gospodarowania na Obszarach Natura 2000*. Warszawa: Ministerstwo Środowiska.
- Kania Józef. 2006. „Programy rolnośrodowiskowe i zasady dobrej praktyki rolniczej jako możliwości optymalnego gospodarowania i ochrony dolin rzecznych”. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* 4 (1): 77-79.
- Mickiewicz Małgorzata, Wojciech Gotkiewicz, Bartosz Mickiewicz. 2010. „Szanse i bariery wdrażania programu rolnośrodowiskowego na przykładzie woj. warmińsko-mazurskiego”. *Woda-Środowisko-Obszary Wiejskie* 10 (1/29): 99-108.
- Mroczek Janusz, Joanna Kostecka, Maria Korczyńska. 2013. „Ocena roli programu rolnośrodowiskowego w postrzeganiu przez rolników wybranych aspektów problematyki środowiskowej”. *Inżynieria Ekologiczna* 34: 189-197.
- Pawlewicz Adam, Piotr Bórawski. 2013. „Realizacja programu rolnośrodowiskowego w Polsce”. *Roczniki Naukowe SERiA XV* (2): 271-276.
- Program ochrony środowiska dla powiatu ostródzkiego na lata 2010-2012 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2013-2016*. Załącznik do uchwały nr XIII/91/2011 Rady Powiatu w Ostródzie z dnia 30 listopada 2011 r. <http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/srednia-powierzchnia-gospodarstwa.html>.

Summary

The aim of this dissertation was to analyze and evaluate the functioning of farms in which agri-environmental program has been implemented. Field studies were carried out in 2015 in the Ostróda district and covered the 62 beneficiaries of the program. Studies have shown that the agri-environmental program was implemented primarily in relatively large households (with an area exceeding the average in the country and in the Warmia and Mazury voivodeship). Farmers joining the program in most guided by financial issues. Only a few declared that importance was also protection of the environment. To the most popular packages were „Soil and water protection” and „Sustainable Agriculture”. In this case, the most significant were the economic considerations including the relative ease of implementation of the required measures. None of the farms were not conducted research on the environmental effects of the program.

Adres do korespondencji
dr hab. Wojciech Gotkiewicz, prof. UWM
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Katedra Agrotechnologii, Zarządzania Produkcją Rolniczą i Agrobiznesu
Plac Łódzki 2, 10-957 Olsztyn
tel. (89) 523 32 60
e-mail: wgot@uwm.edu.pl